

adequate editie van de *Constitutiones Capituli Windeshemensis* voorhanden is en het daardoor noodzakelijk was, die inhoud te analyseren om recht te doen aan de verwevenheid daarmee van de *Constitutiones monialium*, die in het 'overzicht der hoofdstukken' van de diverse regel-overleveringen nog eens schematisch wordt duidelijk gemaakt (98-105).

De analyse van bronnen (201-287) is al even rijk en resulteert in een schema (287), waarin de 'stamboom' van en de invloed van de diverse componenten op de beide belangrijkste regels en hun uitstraling helder worden gedemonstreerd; slechts het *siglum* SSCH 1465 wordt daar niet verklaard (maar betekent (855) 'Statuten der susteren regularissen des Capittels van Hollant' oftewel de statuten voor de vrouwenkloosters van het kapittel van Sion van 1465, vgl. 562 vlg., 848).

Het behoeft geen betoog dat dit boek door opzet en uitwerking een uiterst belangrijke bijdrage is aan de geschiedenis van de normen waaraan men het leven in spiritualiteit van vrouwen binnen het Windesheimse kader gebonden wenste te zien. Het is wel van belang te beseffen, dat in deze context de 'franciscaanse tak' van de moderne devotie (waartoe onder andere de meer dan 80 huizen van het kapittel van Utrecht behoorden) buiten beschouwing wordt gehouden. Het gaat in dit verband om ten hoogste 16 vrouwenkloosters (tegenover 86 mannenkloosters), die bij het Windesheimer kapittel waren aangesloten (38). Tevens laat de auteur zien, hoe ver de invloed van de regels strekte buiten het kader van de Windesheimer congregatie.

Daarbij wordt duidelijk, dat de mannen- en vrouwenstatuten van het kapittel van Sion (7 vrouwenkloosters) grote onderlinge verwantschap en die beide gezamenlijk een nauwe verstrengeling met de Windesheimer equivalenten tonen, waarbij echter moet worden opgemerkt, dat de tekstuele afhankelijkheid nog niet betekent, dat er van slaafs overnemen sprake was: het gaat duidelijk om inhoudelijke verwerking. Voor het kapittel van Venlo (8 vrouwenkloosters) geldt dat de daarbij aangesloten kloosters de Windesheimer constituties weliswaar hebben gerecipieerd, maar dat zij elk op eigen wijze daaraan een eigen inhoud hebben gegeven, hetgeen ook strookt met de lossere organisatiegraad van dit kapittel.

Tenslotte richtte de schrijver zich in dit verband op een viertal losstaande kloosters, die de invloed van het Windesheimer kapittel hebben ondergaan. Om het onderzoek naar de mate waarin van ontlening sprake is geweest van een duidelijke structuur te voorzien, ontwikkelde de auteur twee aan de *Constitutiones monialium* ontleende 'controlelijsten' die samen met relatieschema's als uitgangspunt en resultaat kunnen dienen om de gradatie van ontlening aan de Windesheimse voorbeelden te toetsen (649-661). Het is duidelijk, dat deze methode voortaan zijn waarde zal bewijzen in het onderzoek naar de verwantschap in regels tussen 'Windesheim' en de honderden regularissenkloosters die de Windesheimse observantie volgden (vgl. 850).

Zo blijkt het 'moedermodel' van de regels van 35 vrouwenkloosters de aanleiding te zijn geweest voor vele en soms uitgebreide beschouwingen in dit boek, waarvan de uitbundige overvloed beslist geen maatstaf of weegsteen voor voortgaande studies zal moeten zijn: dat zou ontmoedigend werken. Het resultaat van Van Dijks inspanningen stemt tot dankbaarheid en zijn boek zal een vaste plaats krijgen in de studie van de kloosterlijke tak van de Moderne Devotie.

J. van Herwaarden

NIEUWE GESCHIEDENIS

A. Gerlo, *Erasmus van Rotterdam. Zeven studies* (Nieuwkoop: De Graaf, 1988, 79 blz., f42,40, ISBN 90 6004 395 2).

Aloïs Gerlo, Belgisch filoloog en Erasmuskenner, bundelde zeven eerder gepubliceerde stukken over Erasmus. Het oudste artikel dateert uit 1968, het jongste uit 1983. Hij heeft Erasmus langdurig met zich mee gedragen. Daarbij zeker gesteund door zijn werkzaamheden aan de Franse vertaling van Erasmus' brieven (*La Correspondance d'Erasmus* (10 delen; Brussel, 1967-1982)), toont hij zich dan ook een kenner van de weg door het werk van Erasmus. Is hij in deze *Zeven studies* ook een goede gids?

De artikelen, in lengte variërend van 3 tot 17 pagina's, handelen over thema's die in het algemeen worden aangemerkt als belangrijk voor het werk van Erasmus: (de biografische waarde van) de brieven, Erasmus' verhouding tot de Nederlanden, zijn verzoenings-'drift', zijn pacifisme, zijn vriendschap met Thomas More.

Gerlo's belangrijkste bron zijn Erasmus' brieven. Het is dan ook zinvol, dat hij in een tweetal bijdragen ingaat op de waarde van deze brieven. Vooral het artikel over 'Het 'Opus de conscribendis Epistolis' van Erasmus en de traditie van de ars epistolica' is de moeite van het lezen en herlezen waard. Gerlo plaatst Erasmus hier in een vanuit de middeleeuwen stammende traditie en laat tevens zien hoe de humanistische herwaardering van klassieke epistolaire talenten als Plinius en Cicero die traditie wijzigde en nieuwe kracht gaf. Toch laat juist dit artikel, doordat het er qua historisch gehalte uitspringt, de zwakte van een aantal van de andere zien. Deze zijn over het algemeen ontspannen van toon, genuanceerd, informatief en prettig leesbaar, maar erg los gecomposeerd. Daardoor verliezen ze mijns inziens aan diepte. Dit wreekt zich vooral wanneer Gerlo probeert Erasmus te actualiseren, dat wil zeggen, wanneer hij probeert te laten zien waarom er juist in onze tijd zo'n immense belangstelling voor hem bestaat. Enerzijds wijst hij op de verbondenheid van de belangrijke thema's in Erasmus' werk. Pacifisme, cosmopolitisme, tolerantie, eruditie en vroomheid, satire, het zijn onderwerpen die in het humanisme van Erasmus nauwelijks op zichzelf staan of los van elkaar kunnen worden verklaard.

In zijn poging om een brug over de eeuwen heen te slaan ziet Gerlo zich anderzijds genoodzaakt om bepaalde van die thema's te isoleren uit het geheel. Erasmus' pacifisme en tolerantie spreken tegenwoordig bijvoorbeeld meer aan dan zijn nadruk op de verbinding tussen kennis en vroomheid. Een concluderende zin als 'Erasmus' redelijkheid, zijn strijd voor geestesvrijheid en tolerantie, zijn diepe afkeer voor domheid en obscurantisme: vaste blijvende waarden zijn het, die in elke tijd, in elke cultuurfase door mensen als Erasmus moeten hernieuwd worden, of zij zich al of niet op hem beroepen' (45) is er het nogal vrijblijvende gevolg van.

Daarmee doet Gerlo niet in de eerste plaats Erasmus tekort. Bovendien kan deze wel tegen een stootje. Veeleer is de argeloze lezer slachtoffer. Want deze zou toch voor alles moeten weten, dat alle 'blijvende waarden' uit het bovenstaande citaat in de optiek van Erasmus hun 'vastheid' ontleen aan het streven Christus na te volgen. Typerend mag in dit verband heten, dat Gerlo wel de uitspraak citeert: 'een wereldburger verlang ik te zijn' (25), maar—overigens als zovelen—het vervolg weglaat: 'Moge het mij beschoren zijn in de hemelse stad te worden ingeschreven'.

G. Jensma

J. A. Parente jr., *Religious Drama and the Humanist Tradition. Christian Theater in Germany and in the Netherlands 1500-1680* (Leiden: Brill, 1987, x + 240 biz., ISBN 90 04 08 094 5).